

IDEOLOŠKE ODREDNICE STRANAČKE NAKLONOSTI I NAMJERE GLASOVANJA

Goran Milas, Stanko Rihtar

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK 316.75(497.5):324

316.64(497.5):316.75

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 5. 11. 1997.

Istraživanjem provedenim na reprezentativnom uzorku hrvatskog pučanstva pokušalo se odgovoriti na pitanje u kojoj mjeri ideološke odrednice, definirane kao temeljni čimbenici društvenih stavova, utječu na stranačku naklonost i namjeru glasovanja na izborima. Pokazalo se kako je utjecaj ideoloških odrednica razmjerno ograničen i kako se njima ne može objasniti bitno više od dvadeset posto ukupne varijance stranačke naklonosti i namjera glasovanja, što ukazuje na moguću važnost različitih neideoloških čimbenika. Među ideološkim odrednicama najveću težinu imaju etnocentrizam, religioznost i autoritarnost, koje su u većoj mjeri svojstvene poklonicima desnih (konzervativnih) stranaka i njihovim vjerojatnim glasačima. Istraživanje je također pokazalo kako u osoba više naobrazbe ideološke odrednice imaju nešto veću ulogu u oblikovanju stava prema strankama, ali je proporcija tako objašnjene varijance i nadalje vrlo skromna.

UVOD

Teorijsko određenje odnosa ideoloških uvjerenja i stranačke naklonosti puno je složenije no što se naizgled čini. Pokušamo li, naime, pronaći zajednički nazivnik društvenih stavova koji, prema mišljenju većine autora predstavljaju temeljne ideološke sastavnice (Eysenck, 1954.; Wilson, 1973.; Kerlinger, 1972.), stranačke naklonosti i namjere izbornog ponašanja, ustanovit ćemo da istodobno zadiremo u nekoliko temeljnih i puno raspravljanih problema socijalne psihologije.

Prvi od njih propituje odnos međusobne konzistencije stavova. Pritom polazimo od pretpostavke kako su stavovi o pojedinim političkim strankama odraz ideološkog uvjerenja jednako kao i stavovi o različitim društvenim pitanjima (primjerice oni o naciji, vjeri, spolnim slobodama ili drugome).

U radu dijela autora, međutim, posebice onih politološkog usmjerenja, vlada uvjerenje kako je postojanje jasne organizacije društvenih stavova, koju bi se

moglo nazvati ideologijom, dvojbenu (Bell, 1960.; Converse, 1980.). Takva su mišljenja podržana nalazima kako znatan dio pučanstva nije upoznat ili ima pogrešna uvjerenja o važnim pitanjima o kojima se puno raspravljalo u medijima (McGuire, 1985.). Postoje također pokazatelji da se stavovi koje pojedinci u nekom trenutku imaju razmjerno lako odbacuju i zamjenjuju novima, čineći dvojbenu njihovu čvrstu ideološku pozadinu (Converse, 1970.; Jennings i Niemi, 1981.). Uočene su i pojave kolebanja stavova u funkciji formulacije pitanja te promjene redoslijeda riječi (Turner i Krauss, 1978.; Schuman i Presser, 1981.), kao i niska međusobna konzistentnost bliskih stavova.

Još se ozbiljnije može prigovoriti pretpostavci kako su stranačka naklonost i stavovi o pojedinim političkim strankama ideološki uvjetovani. Moguće je, naime, pretpostaviti i da se osobe opredjeljuju za stranke, ne na temelju ideoloških, već različitih drugih razloga koje početni model drži pogreškom mjerenja (primjerice dopadljivost vodećih ljudi stranke, stranački nastupi, propaganda i način komuniciranja s javnošću).

Zbog oba razloga, dvojbenu postojanja dosljedne i konzistentne ideologije te mogućnosti oblikovanja stavova o strankama na temelju posve neideoloških razloga, možemo zaključiti kako jednostavan model odnosa društvenih stavova i stranačke naklonosti nije unaprijed zajamčen.

Drugi važan problem, zahvaćen pokušajem da se ideologijom objasni stranačka naklonost, jest uvijek aktualno pitanje odnosa stavova i ponašanja. Iako namjere glasovanja još uvijek nisu ponašanje u pravom smislu, one su tome ipak puno bliže od uopćenih stavova. Pritom je, dakako, posve sigurno kako se ne bavimo stavovima i ponašanjem koje su u prirodnom suglasju na način koji zagovaraju Ajzen i Fishbein (1977.), niti propitujemo opću korisnost stava kao psihologijskog konstrukta. Ono što izneseni problem čini posebno važnim jest provjera stupnja u kojem je konačna biračka odluka uvjetovana ideološkim razlozima.

To, dakako, nije sve što istraživanje odnosa društvenih stavova i stranačke naklonosti može ponuditi. Prije smo spomenuli teorije koje postojanje konzistentne ideologije drže upitnim. McGuire (1989.) drži kako odsutnost čvrstog ideologijskog okvira može biti posljedica brojnih čimbenika, poput nedostatne kognitivne sofisticiranosti dijela pučanstva, nevažnosti dijela društvenih pitanja za svakidašnji život ili različite ideološke strukturiranosti pojedinih društava. Tome, svakako, valja dodati i naobrazbu koja je nedvojbenu povezana s dimenzijom kognitivne sofisticiranosti, ali je istodobno i razmjerno zadovoljavajući pokazatelj širine znanja koje omogućuje spoznavanje implikacija pojedinih društvenih stavova, njihovo smještanje u koherentne ideološke sustave i prepoznavanje pojedinih političkih stranaka kao nositelja različitih ideoloških opredjeljenja. Usvojimo li pretpostavku o izobrazbi kao važnom posredniku u povezivanju pojedinih političkih stranaka s ideološkim sadržajem koji nude programom, moramo također pretpostaviti i puno veći utjecaj ideologije na stav prema političkim strankama među osobama visoke naobrazbe u odnosu na nižeizobražene.

PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Uvodom su naznačena tri temeljna problema koji su motivirali provođenje istraživanja:

1. Ispitivanje odnosa temeljnih dimenzija društvenih stavova koji odražavaju ideološko usmjerenje i stava prema pojedinim strankama nazočnima u političkom životu Hrvatske,
2. Ispitivanje odnosa temeljnih dimenzija društvenih stavova i namjere glasanja na izborima,
3. Provjera pretpostavke o većoj objašnjenosti stranačke naklonosti ideološkim odrednicama među osobama visoke naobrazbe u odnosu na nižeizobražene.

Odgovori na nabrojene probleme trebali bi pokazati jesu li zaista i u kojoj mjeri stranačka naklonost i izborna ponašanja motivirani ideološkim razlozima te koliko stupanj naobrazbe pomaže u raspoznavanju bitnih odrednica stranke (ideoloških) od nebitnih (neideoloških). Istraživanjem se implicitno pretpostavlja kako ideološka uvjerenja utječu na stranačku naklonost, a ne obratno. Iako je takva pretpostavka vjerojatna, ne možemo sa sigurnošću isključiti ni pretpostavku povratnog utjecaja stranačke naklonosti na prihvaćanje ideologije.

METODA

Terenski dio istraživanja proveden je usmenom anketom u razdoblju od 21. do 31. svibnja 1992. na reprezentativnom, troetapno stratificiranom probabilističkom uzorku punoljetnog stanovništva neokupiranih dijelova Hrvatske (Lamza i sur., 1992.). Uzorkom je obuhvaćeno ukupno 2366 ispitanika. Anketiranje su obavili stručno osposobljeni suradnici izravnim razgovorom u kućanstvima s unaprijed pripremljenog popisa adresa Državnog zavoda za statistiku. Anketa je bila anonimna, što je trebalo jamčiti iskrenost.

Instrumenti

U istraživanju je primijenjena Eysenckova ljestvica društvenih stavova (Eysenck, 1971.) koja počiva na teoriji o dvojnosti temeljnih ideoloških odrednica, radikalizmu prema konzervativizmu i društvenoj osjetljivosti prema neosjetljivosti.¹ Ljestvica sadrži ukupno 28 čestica.

Stavovi o hrvatskim političkim strankama prikupljeni su korištenjem ljestvice Likertova tipa na kojoj je svaka od tada nazočnih 11 političkih stranaka procije-

1

Termini koje je Eysenck preuzeo iz radova W. Jamesa, *tenderminded-toughminded*, praktično su neprevodljivi na hrvatski jezik, a razložnost korištenog imenovanja obrazložena je na drugom mjestu (Milas, 1997.)

njena ocjenama koje su se kretale od "vrlo povoljno" do "vrlo nepovoljno". Procjenjivane su sljedeće stranke: Hrvatska demokratska stranka (HDS), Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), Hrvatska kršćanska demokratska stranka (HKDS), Hrvatska narodna stranka (HNS), Hrvatska socijalno-liberalna stranka (HSLs), Hrvatska stranka prava (HSP), Hrvatska seljačka stranka (HSS), Socijaldemokratska partija (SDP), Socijaldemokratska stranka Hrvatske (SDSH), Srpska narodna stranka (SNS) i Savez socijalista Hrvatske (SSH). Namjera glasanja provjerena je otvorenim pitanjem.

Obrada podataka

Ljestvica društvenih stavova faktorizirana je pod modelom zajedničkih faktora s iterativno određenim komunalitetima i varimax rotacijom. Broj značajnih latentnih dimenzija određen je na temelju dva kriterija, uporabom scree testa za početnu procjenu (Cattell, 1966.) i međusobnim slaganjem ženskog i muškog poduzorka u prirodi izlučenih dimenzija, što je provjereno računanjem faktorskih kongruencija (Tucker, 1951.). Konačan broj zadržanih dimenzija definiran je kao najveći broj sukladnih faktora u muškom i ženskom uzorku koji bitno ne odstupa od procjene temeljene na scree testu.

Ljestvica stavova o hrvatskim političkim strankama također je faktorizirana pod modelom zajedničkih faktora. Broj temeljnih dimenzija utvrđen je ranijim istraživanjima koja se uglavnom slažu u tome da je hrvatski politički prostor trodimenzionalan, pojmovno organiziran oko pojmova lijevog, desnog i središnjeg bloka² (Milas, 1992.; Šiber, 1993.; Milas i Rimac, 1994.). Naklonost prema pojedinim strankama nije posebno proučavana, već su se kao pokazatelji stranačke naklonosti rabili faktorski rezultati koji pojmovno predstavljaju stav prema cijelom skupu srodnih stranaka. Takvi su pokazatelji, dakako, puno manje zasićeni pogreškom mjerenja kojom su opterećeni stavovi prema izdvojenim strankama, što je i osnovni razlog njihove uporabe. Određen broj tada postojećih stranaka u međuvremenu je prestao djelovati ili se stopio s drugima, a pojavile su se i neke nove političke stranke, što još više opravdava analizu na razini puno postojanijih cjelina sadržanih u političkim blokovima.

Za procjenu međusobnog odnosa ideoloških dimenzija, operacionalno definiranih kao temeljnih odrednica (faktora) društvenih stavova, i naklonosti političkim blokovima, rabljeni su koeficijenti produkt-moment korelacije izračunate na temelju faktorskih bodova jednog i drugog skupa varijabla.

Kako bismo utvrdili značenje ideoloških dimenzija pri namjeri glasanja, proveli smo diskriminacijsku analizu, rabeći kao varijablu razvrstavanja iskazanu namjeru. Pritom zbog razmjerno malog broja potencijalnih glasača pojedinih stranaka i pogreške koju bi takav postupak mogao izazvati, nismo razvrstavali ispi-

2

Odsada pa nadalje pojam "bloka" se rabi u radu isključivo kao naznaka grupiranja srodnih stranaka u opažajnom i pojmovnom smislu, a ne kao bilo kakva stvarna politička koalicija.

tanike s obzirom na izdvojene stranke, već smo ih grupirali u četiri kategorije, utemeljene na ranijim nalazima o strukturiranju političkog prostora (Milas, 1992.; Šiber, 1993.; Milas i Rimac, 1994.), vjerojatne glasače "lijevog" (N=56), "desnog" (N=782) i "središnjeg" bloka (N=489) te neopredijeljene (N=828).³

REZULTATI

Provedeni scree test pokazao je kako bi se prostor koji ispunjavaju čestice Eysenckove ljestvice društvenih stavova mogao, i u muškom, i u ženskom poduzorku, svesti na pet ili najviše šest faktora. Računanje faktorskih kongruencija na jednakobrojnim faktorskim varimax solucijama muškog i ženskog poduzorka (jedno-, dvo-, tro-, četvero-, petero- i šestero-dimenzionalnim) pokazalo je kako se najsukladnijom u oba poduzorka pokazala peterofaktorska struktura (vidi tablicu).

Tablica 1 (a-f)

Podudaranje faktorskih struktura u muškom i ženskom poduzorku mjereno koeficijentima faktorske kongruencije*

a	1.1		b	1.2	2.2		c	1.3	2.3	3.3	
1.1	<u>0.98</u>		1.2	<u>0.95</u>	-0.29		1.3	<u>0.98</u>	0.27	-0.22	
			2.2	0.45	-0.88		2.3	0.40	0.89	-0.01	
							3.3	-0.27	-0.47	0.88	
d	1.4	2.4	3.4	4.4		e	1.5	2.5	3.5	4.5	5.5
1.4	<u>0.98</u>	0.28	-0.18	-0.03		1.5	<u>0.98</u>	0.46	-0.21	-0.10	0.13
2.4	0.44	<u>0.95</u>	-0.05	0.08		2.5	0.25	0.44	-0.31	<u>-0.97</u>	0.05
3.4	-0.22	-0.35	<u>0.95</u>	-0.08		3.5	0.29	<u>0.95</u>	0.03	-0.24	0.09
4.4	0.18	-0.12	-0.06	0.81		4.5	-0.23	-0.10	<u>0.96</u>	0.27	-0.07
						5.5	-0.04	-0.09	-0.05	0.11	<u>0.92</u>
f	1.6	2.6	3.6	4.6	5.6	6.6					
1.6	<u>0.99</u>	0.41	-0.14	-0.14	0.10	0.41					
2.6	0.27	0.47	-0.34	<u>-0.98</u>	0.06	0.12					
3.6	0.33	<u>0.93</u>	0.02	-0.23	0.01	0.32					
4.6	-0.20	-0.05	<u>0.95</u>	0.25	-0.02	-0.30					
5.6	0.02	-0.01	-0.07	0.13	<u>0.94</u>	0.11					
6.6	-0.15	0.18	0.29	-0.02	0.15	-0.77					

* kongruencije apsolutne vrijednosti veće od .90 su podvučene

Time smo dobili potvrdu kako peterodimenzionalna struktura posjeduje visoku ponovljivost na muškom i ženskom poduzorku opće populacije, što tako do-

3

Pojmovi "lijevo", "desno" i "centar" predstavljaju u radu analitičke kategorije utemeljene isključivo na opažaju i procjenama građana. Stoga u nekoj mjeri mogu biti nesuglasni ili čak protivni programskim načelima stranaka ili njihovu ideološkom samoodređenju, tako da ih valja uzeti uvjetno.

bivenim dimenzijama jamči određenu robustnost i postojanost. Dobivenih pet dimenzija nazvano je *etnocentrizam, autoritarnost, religioznost, spolne slobode i strogost*.

Etnocentrizmom su visoko zasićene čestice poput "Bilo bi najbolje kad bi pripadnici nekih nacija živjeli u odvojenim dijelovima naselja i išli u zasebne škole, da bismo s njima što manje dolazili u dodir" ili "Pripadnici nekih nacija prirodno su manje vrijedni nego pripadnici moje nacije".

Autoritarnost se najviše iskazuje u česticama poput "Važnije je održati red u društvu, nego omogućiti neograničene slobode pojedincu" ili "Bez obzira na to što činila i kakve stavove zastupala, moja je zemlja uvijek u pravu, jer je moja domovina".

Na religioznost upućuju čestice kao što su "Isus je bio sin Božji, različit od drugih ljudi" ili "Bog je izmišljotina ljudskog uma" (negativno zasićenje).

Faktor nazvan spolnim slobodama okuplja čestice poput "Muškarac i žena imaju pravo prije braka provjeriti odgovaraju li jedno drugom seksualno" i "Trebalo bi poticati slobodnu ljubav između muškarca i žene kao put prema duhovnom i tjelesnom zdravlju".

Dimenziju nazvanu strogost najviše definiraju čestice kao primjerice "Kriminalno ponašanje je bolesno ponašanje, pa bi kriminalce trebalo liječiti a ne kažnjavati" i "Smrtna kazna je divljaštvo i trebalo bi je ukinuti" (obje negativno projicirane).

Usporedimo li dobivenu strukturu s onima koje su istraživanjima utvrdili drugi autori, možemo zaključiti kako sličnosti prevladavaju nad razlikama. Pri usporedbi strukture s onom dobivenom na srednjoškolskoj populaciji, pokazuje se podudarnost četiriju dimenzija koje su tom prilikom zadržane (Milas, 1997.). Iznimka je ovom prilikom pridodana dimenzija autoritarnosti. Usporedimo li dobivene faktore s onima koje je polučilo istraživanje pri uporabi drugog mjernog instrumenta, Ljestvice ključnih društvenih pitanja (Milas, 1997.), temeljene na procjenjivanju društvenih pojmova bez podražajnog konteksta (Wilson i Patterson, 1968.), pokazuje se potpuna sukladnost triju dimenzija, etnocentrizma, religioznosti i spolnih sloboda, koje nedvojbeno pripadaju robustnim, postojanim i općenitim dimenzijama društvenih stavova, neovisnima o ispitivanom poduzorku, metodi ili okolnostima testiranja (Milas, 1997.).

Faktorizacijom stavova o političkim strankama utvrđeno je kako se one grupiraju u tri bloka, uvjetno nazvanima lijevi, desni i središnji. Zbog lakšeg snalaženja, faktorska struktura zajedničkih faktora, koja nebitno odstupa od strukture glavnih komponenata opisane u ranijem radu (Milas, 1992.), dana je u nastavku.⁴

4

Za potpuniji opis dobivene strukture i pojedinih latentnih dimenzija vidjeti istraživanje u kojem su ovi elementi detaljno analizirani (Milas, 1992.).

Tablica 2
Struktura varimax faktora stavova o političkim strankama*

	FAKTORI		
	LIJEVO	DESNO	CENTAR
SSH	.66		
SDP	.65		
SNS	.50		
SDSH	.46		.35
HKDS		.61	
HDS		.57	
HDZ		.49	
HSS		.40	
HSP		.34	
HSLs			.75
HNS			.46

* ispuštene su projekcije manje od $\pm .30$

Kako je rečeno u metodološkom dijelu, obradu podataka temeljili smo poglavito na faktorskim bodovima dimenzija društvenih stavova i stavova o strankama dobivenima prije opisanim faktorizacijama. Prvu razinu analize predstavljale su korelacije između faktora društvenih stavova i naklonosti stranačkim blokovima izračunate na cijelom uzorku.

Tablica 3
Korelacije faktorskih bodova temeljnih dimenzija društvenih stavova i stavova o političkim strankama na cijelom uzorku (N=2366)*

	ETN.	AUT.	REL	SP.SL	STR.	R	R ²
LIJEVO	<u>-.21</u>	-.03	<u>-.16</u>	.00	<u>.14</u>	.30	.09
DESNO	<u>.25</u>	<u>.23</u>	<u>.29</u>	<u>-.05</u>	.03	.45	.20
CENTAR	<u>-.13</u>	<u>-.23</u>	<u>-.10</u>	<u>.17</u>	-.04	.33	.11

* statistički značajne korelacije su podvučene

Zbog lakšega snalaženja, tablica sadrži i koeficijent višestruke korelacije faktorskih dimenzija stava prema stranačkim blokovima s dimenzijama društvenih stavova te tako objašnjenu proporciju varijance. Kako je vidljivo, proporcija varijance koju dijele temeljne dimenzije stranačkog opredjeljenja i društvenih stavova razmjerno je skromna, što upućuje na zaključak o malom utjecaju ideoloških čimbenika na stav o političkim blokovima i strankama. Ideološkim razlozima najviše je motiviran stav prema desnom političkom bloku. Njega u većoj mjeri simpatiziraju osobe koje istodobno naglašenije iskazuju religiozne, etnocentrične i autoritarne stavove. Stavovi prema središnjem i posebice lijevom

političkom bloku još su oskudnije povezani s temeljnim ideološkim odrednicama. Sklonost strankama političkog središta kovarira s manjim zastupanjem autoritarnih, etnocentričnih i religioznih uvjerenja, uz veće zagovaranje spolnih sloboda, a povoljni se stavovi o strankama političke ljevice vezuju poglavito uz manju etnocentričnost i religioznost te veću strogost. U cjelini se, ipak, može reći kako stavovi prema političkim blokovima nisu u većoj mjeri motivirani ideološkim razlozima.

Drugu razinu analize predstavljalo je istraživanje povezanosti namjera glasanja na predstojećim izborima (iskazanim prema stranačkim blokovima) i temeljnih odrednica društvenih stavova. Povezanost dobivena na taj način, držimo, odražava čišću mjeru stranačke naklonosti jer je bliža samome izbornom ponašanju. Provedena diskriminativna analiza u kojoj je cjelokupan uzorak podijeljen na vjerojatne glasače stranaka ljevice, desnice i centra te one neopredijeljene, pokazala je kako ih je moguće razlikovati na temelju dviju statistički značajnih diskriminativnih funkcija. Kanoničke korelacije razmjerno su niske (.43 odnosno .18), što osnažuje prijašnje uvjerenje kako ideološke odrednice imaju razmjerno skromno značenje pri namjeri glasanja i vjerojatno konačnoj biračkoj odluci. Uzmemo li koeficijente determinacije kao stupanj u kojem izvedene funkcije ideološkog opredjeljenja objašnjavaju namjeru glasanja, dolazimo do procjene o dvadesetak posto tako objašnjene varijance (18+3). Korelacije bi vjerojatno bile nešto više, iako ne u većoj mjeri, kad bismo iz analize ispuštali skupinu neopredijeljenih koja nije ideološki profilirana, pa njezino tumačenje ideološkim razlozima ne treba ni očekivati. Priroda diskriminativnih funkcija vidljiva je iz priložene matrice korelacija s diskriminativnim varijablama.

Tablica 4
Matrica korelacija diskriminativnih varijabli
s kanoničkim diskriminativnim funkcijama

	funkcija 1	funkcija 2
ETNOCENTRIZAM	-.65	-.02
RELIGIOZNOST	-.55	.39
STROGOST	.02	-.71
SPOLNE SLOBODE	.25	.44
AUTORITARNOST	-.50	-.32

Prva diskriminativna funkcija koja proizvodi veći dio razlikovanja opisuje uglavnom polarizaciju konzervativne i radikalne ideologije, suprotstavljajući etnocentrizam, religioznost i autoritarnost zagovaranju većih spolnih sloboda. Druga dimenzija, općenito marginalnog značenja u opisivanju razlika u glasačkim namjerama odražava uglavnom stavove o kažnjavanju zločinaca objedinjenih u faktorskoj dimenziji strogosti. Prema općem sadržaju, druga diskriminativna funkcija nema teorijskog značenja niti joj je moguće nadjenuti prikladan naziv,

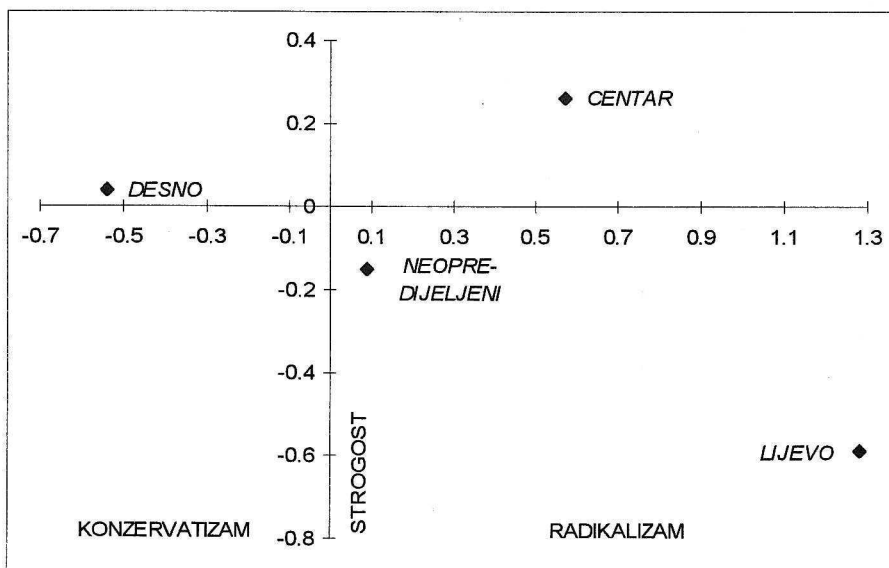
što njezinu vrijednost čini ograničenom uglavnom samo na provedeno istraživanje.

Tablica 5
Skupne srednje vrijednosti na diskriminativnim funkcijama

	funkcija 1	funkcija 2
neopredijeljeni	.09	-.15
lijevo	1.28	-.59
centar	.57	.26
desno	-.54	.04

Srednje vrijednosti koje na diskriminativnim funkcijama postižu skupine potencijalnih birača pojedinih političkih blokova posve su u skladu s očekivanjima. Uočljivo je kako je razlika uglavnom opisana dimenzijom konzervatizma prema radikalizmu, a druga je dimenzija odgovorna za puno manje razlikovanje, što su već ranije pokazali koeficijenti kanoničke korelacije. Vjerojatni birači lijevih stranaka ideološki su najviše približeni radikalizmu, a osobe koje namjeravaju glasovati za stranke desnice ideološki su najkonzervativnije. Neopredijeljeni i vjerojatni birači stranaka centra nalaze se između njih, uz nešto veći konzervatizam prvih i radikalizam drugih. Postojeće razlikovanje opisuje i slikovni položaj skupnih centroida u prostoru diskriminativnih dimenzija.

Slika 1
Skupne srednje vrijednosti vjerojatnih birača pojedinih političkih blokova na diskriminativnim dimenzijama ideoloških uvjerenja

Analiza povezivanja glasačkih namjera i ideoloških opredjeljenja potpuno potvrđuje naše početne nalaze kako ideologija ima određenu ulogu pri izboru stranke, ali je njezin utjecaj, mjereno instrumentom koji smo rabili, razmjerno oskudan. Moguće je, dakako, pretpostaviti kako bi primjena nekih dodatnih pokazatelja ili mjera ideološkog usmjerenja pokazala veću zasićenost glasačkih namjera ideološkim razlozima, ali ni u tom slučaju oni vjerojatno ne bi bili odlučujući. Prema očekivanju, zagovaranje konzervativnijih stavova vezuje se uz naglašeniju sklonost strankama desnog bloka, a radikalni stavovi disponiraju na izbor stranaka lijevoga bloka. Obje provedene analize kazuju kako ideološke odrednice uvjetuju, u povoljnijem slučaju, svega dvadesetak posto varijance naklonosti stranačkim blokovima i izbornih namjera. Uzmemo li u obzir razmjerno visoku pogrešku mjerenja kojom su opterećene posebice mjere društvenih stavova i na njima temeljeni faktori, ali i ljestvice stavova o strankama, dobivena bi se procjena mogla držati ponešto podcijenjenom. Ipak, nije dvojbeno da je više od polovice varijance stavova o strankama i namjera glasanja neideološki uvjetovano.

Dosad smo se bavili uzorkom u cijelosti, nastojeći zahvatiti zakonitosti na razini cjelokupne populacije. Nije, međutim, isključeno, kako smo pretpostavili u uvodu, da dobivene vrijednosti i nalazi ne opisuju primjereno skupine različite naobrazbe. Ranijim se istraživanjima pokazalo kako opažaj političkog prostora ovisi u većoj mjeri o naobrazbi ispitanika (Milas i Rimac, 1994.). Razložna je također i pretpostavka o jasnijem povezivanju različitih ideologija i političkih stranaka u skupini osoba više naobrazbe. Kako bismo takvu pretpostavku provjerili, izračunali smo korelacije temeljnih odrednica društvenih stavova i stavova prema stranačkim blokovima u poduzorcima različite izobrazbene razine.

Tablica 6

Korelacije faktorskih bodova temeljnih dimenzija društvenih stavova i stavova o političkim strankama u poduzorku nižeizobraženih (N=598)*

	ETN.	AUT.	REL	SP.SL	STR.	R	R ²
LIJEVO	<u>-.12</u>	<u>-.09</u>	<u>-.18</u>	-.01	.07	.26	.07
DESNO	<u>.14</u>	.04	<u>.18</u>	<u>.11</u>	.03	.27	.07
CENTAR	-.04	<u>-.14</u>	.03	<u>.16</u>	.02	.25	.06

* statistički značajne korelacije su podvučene

Tablica 7

Korelacije faktorskih bodova temeljnih dimenzija društvenih stavova i stavova o političkim strankama u poduzorku srednjeizobraženih (N=1279)

	ETN.	AUT.	REL	SP.SL	STR.	R	R ²
LIJEVO	<u>-.23</u>	-.04	<u>-.15</u>	-.01	<u>.16</u>	.31	.10
DESNO	<u>.26</u>	<u>.24</u>	<u>.25</u>	<u>-.07</u>	.01	.41	.17
CENTAR	<u>-.08</u>	<u>-.20</u>	<u>-.11</u>	<u>.08</u>	-.02	.24	.06

* statistički značajne korelacije su podvučene

Tablica 8

Korelacije faktorskih bodova temeljnih dimenzija društvenih stavova i stavova o političkim strankama u poduzorku visokoizobraženih (N=489)

	ETN.	AUT.	REL.	SP.SL.	STR.	R	R ²
LIJEVO	-.31	.03	-.15	.03	.18	.36	.13
DESNO	.19	.24	.40	-.03	.02	.48	.23
CENTAR	-.06	-.16	-.02	.21	-.02	.27	.07

* statistički značajne korelacije su podvučene

Dobiveni rezultati uglavnom podržavaju pretpostavku o većem utjecaju ideoloških odrednica na stranačku naklonost u poduzorku naobraženijih. Koeficijenti determinacije naklonosti prema lijevom i desnom političkom bloku izračunati u poduzorku osoba srednje stručne spreme veći su od onih izračunatih u poduzorku osoba niže spreme, a manji od onih dobivenih na visokoizobraženima. Čini se, stoga, da je u oba slučaja riječ o linearnom porastu važnosti ideoloških činitelja u oblikovanju stava prema strankama ili stranačkim blokovima. Razložimo li dodatno dobivene nalaze, pokazuje se da etnocentrizam, odnosno religioznost imaju među naobraženijima puno veće značenje pri procjenjivanju stranaka ljevice, odnosno desnice. Pritom je iskazani kozmopolitizam visokonaobraženih osoba puno bolji prediktor naklonosti strankama ljevice negoli kozmopolitizam koji iskazuju manje naobražene osobe. Isti je slučaj s iskazanom religioznošću kao prediktorom naklonosti strankama desnog usmjerenja.

Pokazalo se također kako stavovi prema središnjem političkom bloku nisu ni u jednom poduzorku jače uvjetovani ideološkim razlozima, što se uglavnom može objasniti njihovom neutralnom pozicijom prema većini temeljnih odrednica društvenih stavova.

RASPRAVA I ZAKLJUČCI

Provedeno istraživanje pokazalo je kako je povezanost temeljnih ideoloških odrednica i naklonosti strankama određenog političkog profila razmjerno oskudna i odgovorna tek za manji dio cjelokupne varijance iskazanih stranačkih preferencija. Nalazi upućuju na zaključak kako se mišljenje o političkim strankama u Hrvatskoj ne oblikuje u većoj mjeri na temelju ideoloških, već poglavito neideoloških razloga. Ipak, takav zaključak treba uzeti s rezervom, jer je temeljen samo na jednom mjernom instrumentu ideološkog opredjeljenja. Iako je riječ o instrumentu koji primjereno pokriva temeljne ideološke odrednice društvenih stavova (Milas, 1997.), razložno je pretpostaviti da bi se njegovim nadopunjavanjem i širenjem, samom prirodom analize, pokazalo kako je utjecaj ideologije veći no što je ovom prilikom procijenjeno. Pritom ipak ne treba očekivati da bi temeljni zaključci bili ozbiljnije dovedeni u dvojbu. Čime su zapravo

motivirani stavovi građana o pojedinim strankama, može se samo nagađati i provedeno istraživanje na takvo pitanje ne nudi odgovore. Najvažnije ideološke odrednice stranačke naklonosti svakako su religioznost i etnocentrizam te, donekle, autoritarnost. Sve su tri značajno povezane s povoljnim stavom prema strankama desnice i nepovoljnim stavom prema ljevici.

Sukladno nalazima izvedenima iz analize stavova o strankama, pokazalo se da ni namjere glasanja nisu bitno motivirane ideološkim razlozima. U oba slučaja postotak objašnjene varijance, i stranačke naklonosti, i namjera glasanja, ne prelazi dvadesetak posto, što, čak i uz osjetne opterećenosti pogreškom mjerenja ovom prilikom rabljenih mjera, ukazuje na malen utjecaj ideologije pri izboru stranaka. Nalazi i u ovom slučaju potvrđuju kako namjera glasanja, ako se u obzir uzmu samo ideološki razlozi, najviše počiva na etnocentризму, religioznosti i autoritarnosti. Takva uvjerenja češće se susreću u osoba koje namjeravaju glasati za stranke desnice, a rjeđa su među poklonicima stranaka lijevog političkog bloka.

Niska objašnjena stranačke naklonosti i glasačkih namjera ideološkim uvjerenjima moguća je posljedica brojnih pojava. Jednu od njih pobliže smo istražili provedenim istraživanjem. Utvrđeno je da se naobraženije osobe, pri oblikovanju stava o političkim strankama, uistinu u većoj mjeri povode za ideološkim razlozima negoli manje naobraženi stanovnici Hrvatske. Time se potvrđuju početne pretpostavke kako je za uspješno asociiranje stranaka i ideoloških usmjerenja potrebna naobrazba, vjerojatno preko bolje i potpunije obaviještenosti. Ipak, razlike u korelacijama i objašnjenju varijanci između poduzoraka različite izobrazbene razine ne treba preuveličavati. Riječ je tek o manjim razlikama i naznakama trendova, a nipošto o pojavi krupnijih razmjera.

Nevelike razlike u varijanci stranačke naklonosti objašnjene zastupanim stavovima između visoko- i niskonaobraženih osoba upućuje na zaključak kako ni među osobama veće naobrazbe ideološki razlozi nisu temeljni pri oblikovanju stava o strankama. Mogući uzroci su razmjerno kratko razdoblje višestranačja, posebice s obzirom na datum provođenja istraživanja, i prominentni društveni problemi lišeni ideološkog sadržaja (kao što su ratno stanje i okupacija dijela Hrvatske). Obje pretpostavke zahtijevaju dodatnu provjeru istraživanjima u vremenu koje slijedi. Ako su točne, svako sljedeće istraživanje trebalo bi pokazivati porast važnosti ideoloških s obzirom na neideološke razloge stranačke naklonosti i biračkog izjašnjavanja.

LITERATURA

Ajzen, I. i Fishbein, M. (1977.). Attitude-behavior relations: A theoretical analysis and review of empirical research. *Psychological Bulletin*, 84, 888-918.

Bell, D. (1960.). *The end of ideology*. Glencoe, IL: Free press.

Cattell, R. B. (1966.). The scree test for the number of factors. *Multivariate Behavioral Research*, 1, 140-161.

Converse, P. E. (1970.). Attitudes and non-attitudes: Continuation of a dialogue. U: E. R. Tufte (ur.). *The quantitative analysis of social problems*. Reading, MA: Addison-Wesley.

Converse, P. E. (1980.). *Rejoinder to Judd and Milburn*. American Sociological Review, 45, 644-646.

Eysenck, H. J. (1954.). *The psychology of politics*. New York: Praeger.

Eysenck, H. J. (1971.). Social attitudes and social class. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 10, 210-212.

Jennings, M. K. i Niemi, R. G. (1981.). *Generations and politics: A panel study of young adults and their parents*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Kerlinger, F. N. (1972.). The Structure and Content of Social Attitude Referents: A Preliminary Study. *Educational and Psychological Measurement*, 32, 613-630.

Lamza, V., Milas, G., Rihtar, S. i Rimac, I. (1992.). *Javno mnijenje Hrvatske/svibanj '92, Stavovi o mirovnoj akciji UN, stavovi o hrvatskoj vlasti, strankama i političkim djelatnicima, stavovi o budućnosti*, Zagreb: IPDI.

McGuire, W. J. (1985.). Attitudes and attitude change. U: G. Lindzey i E. Aronson (ur.). *The handbook of social psychology* (3rd edition). New York: Random House.

McGuire, W. J. (1989.). The structure of individual attitudes and attitude systems. U: A. R. Pratkanis, S. J. Breckler i A. G. Greenwald, *Attitude structure and function*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.

Milas, G. (1992.). Mišljenje javnosti o hrvatskim političarima i političkim strankama kao pokazatelj dimenzionalnosti i prirode hrvatskog političkog prostora. *Društvena istraživanja*, 1, 245-264.

Milas, G. (1997.). *Multivarijatna i eksperimentalna studija odnosa temeljnih dimenzija društvenih stavova, ličnosti i društvene poželjnosti*., neobjavljena disertacija.

Milas, G. i Rimac, I. (1994.). Model hrvatskoga političkog prostora, dimenzioniran stavovima glasača. *Revija za sociologiju*, 25, 9-22.

Schuman, H. i Presser, S. (1981.). *Questions and answers in attitude surveys: Experiments on question form, wording and contexts*. New York: Academic Press.

Šiber, I. (1993.). *Structuring the Croatian party scene*. CPSR, 2, 111-129.

Tucker, L. R. (1951.). A method for synthesis of factor analysis studies. *Personnel Research Section Report*, No 984, Washington: Department of Army.

Turner, C. F. i Krauss, E. (1978.). Fallible indicators of the subjective state of the nation. *American Psychologist*, 33, 456-470.

Wilson, G. D. (1973.). *The psychology of conservatism*. London: Academic Press.

Wilson, G. D. i Patterson, J. R. (1968.). A new measure of conservatism. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 7, 264-269.

IDEOLOGICAL DETERMINANTS OF PARTY PREFERENCE AND VOTING INTENTIONS

Goran Milas, Stanko Rihtar

Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

This research conducted on a representative sample of the Croatian population was an attempt at answering to what extent ideological determinants, defined as basic factors of social attitudes, influence party preference and voting intentions at elections. The influence of ideological determinants was proven relatively limited and could not interpret more than 20% of the total variance of party preference and voting intentions, which indicates the possible importance of different non-ideological factors. Among ideological determinants the greatest significance has been given to ethnocentrism, religiousness and authoritarianism, which are mostly characteristic of advocates of right-wing (conservative) parties and their prospective voters. The research also indicated that in persons of higher education ideological determinants have a somewhat larger role in forming attitudes towards parties, but the proportion of the so-interpreted variance is nevertheless very modest.

IDEOLOGISCHE GRUNDLAGEN FÜR PARTEILICHES SYMPATHISANTENTUM UND WAHLBETEILIGUNGSABSICHTEN

Goran Milas, Stanko Rihtar

Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

In einer repräsentativen Bevölkerungsgruppe Kroatiens wurde eine Umfrage durchgeführt, um herauszufinden, inwiefern ideologische Grundlagen, die als die Hauptfaktoren zur Gewinnung gesellschaftlicher Einstellungen definiert werden, auf parteiliches Sympathisantentum und Wahlbeteiligungsabsichten Einfluß nehmen. Es hat sich erwiesen, daß ideologische Grundlagen einen relativ beschränkten Einfluß ausüben und daß sie kaum mehr als 20% der Gesamtvarianz von parteilichem Sympathisantentum und Wahlbeteiligungsabsichten erklären können, was auf das Bestehen verschiedener und möglicherweise wichtiger Faktoren nicht ideologischer Natur verweist. Die bedeutendsten ideologischen Faktoren sind Ethnozentrismus, Religiosität und Autoritarität, die bei den Anhängern rechtsorientierter (konservativer) Parteien und ihren wahrscheinlichen Wählern in höherem Maße ausgeprägt sind. Die durchgeführte Umfrage hat außerdem ergeben, daß unter Personen von höherem Bildungsstand ideologische Faktoren eine größere Rolle bei der Stellungnahme zu den Parteien spielen, jedoch handelt es sich bei der solchermaßen erklärten Varianz auch weiterhin um äußerst geringfügige Proportionen.